

7 miliónů návrhů na zlepšení činnosti podniků. Každoročně bývá realizováno 1,4 miliónu návrhů. Významnou formu aktivity pracujících představují výbory lidové kontroly. Autor uvádí i průkazné výsledky sociologických výzkumů o dalších trendech rozvoje demokracie v podnikovém řízení a ukazuje masový rozvoj vzdělanosti pracujících v sovětských podnicích.

V závěru práce píše O. I. Škaratan, že socialistický výrobní kolektiv představuje nový jev v dějinách výrobních organizací. Ukazuje na nezbytnost přejít od malých sociologických laboratorů v podnicích k vytvoření samostatných útvarů sociologických služeb, schopných cestou seriálních sociálních analýz poskytovat stranickým organizacím i vedení podniků systematické informace k vědeckému řízení sociálních procesů.

Škaratanova práce je svědectvím neustálé pozornosti, kterou sovětská společensko-vědní fronta otázkám sociologie věnuje. Dokládá současně rychlý rozmach průmyslové sociologie. Obsahuje řadu závažných teoretických partií i nových informací z praxe sociálního a ekonomického rozvoje sovětských podniků. Je i významným svědectvím toho, jak široký je úhrn sociologických poznatků, které získávají sověští ekonomové v průběhu svého studia marxistické sociologie.

Jaroslav Kohout

Sociologija i sovremennost' (Sociologie a současnost)

Moskva, Nauka 1977, 2 díly, 424 a 440 s.

Sovětská sociologie udělala v posledních letech významný krok vpřed v rozpracování závažných sociálních problémů rozvinuté socialistické společnosti i boje s buržoazní ideologií při plnění úkolů společenských věd stanovených XXV. sjezdem KSSS. Dokazuje to i bohatá a plodná časopisecká a knižní produkce sovětských sociologů. Reprezentativním výsledkem této činnosti je rozsáhlý dvousvazkový sborník *Sociologie a současnost*, jehož autoři shrnuli výsledky sociologické vědy v SSSR a pokusili se na základě linie XXV. sjezdu KSSS zformulovat některé nové cíle a úkoly sociálních výzkumů. Současně provedli kritickou analýzu nejnovějších směrů a tendencí sociologie nejvyspělejších zemí kapitalistického světa.

Podobně zobecňující práce se staly v posledních letech dobrou tradicí sovětské sociologické literatury. Například kniha *Marksistskaja i buržuaznaja sociologija segodnja* (1964) odhalila protikladnost marxisticko-leninského a buržoazního přístupu k úloze sociologie ve společnosti. Dvousvazkový sborník *Sociologija v SSSR* (1966, český výběr 1967) podával přehled o sovětské sociologii v letech 1956–1966. Publikace *Sociologija i ideologija* (1969) podrobila kritice teorii „deideologizace“ společenských věd a zdůraznila organické spojení marxisticko-leninské sociologie a ideologie.

Sborník *Sociologie a současnost* pokračuje v této tradici zobecňujících prací. Pro jeho přípravu byly částečně využity podklady a referáty připravené sovětskými vědci na VIII. světový sociologický kongres v Torontu v roce 1974. Tyto materiály byly přepracovány na základě nejnovějších výzkumů. Celkem je zde publikováno (včetně úvodu) 58 autorských a 3 redakční kapitoly. Na sborníku se podílelo 55 autorů. Jeho vydání v roce 1977 mělo mimořádný význam i pro přípravu sociologů SSSR a bratrských socialistických zemí na IX. světový sociologický kongres v roce 1978.

První díl sborníku je rozdělen do tří tematických částí: sociální problémy vědeckotechnické revoluce (první a druhá hlava, 10 kapitol), aktuální otázky sovětské společnosti (třetí až pátá hlava, 17 kapitol) a problémy metodologie sociologického výzkumu (šestá hlava, 4 kapitoly).

První hlava, *Vědeckotechnická revoluce a boj dvou společenských soustav*, začíná kapitolou P. N. Fedosejeva o podstatě a sociálních funkcích vědeckotechnické revoluce. Autor ukazuje na prioritu marxisticko-leninského společenskovo vědního myšlení, pokud jde o použití pojmu vědeckotechnická revoluce (již na červencovém zasedání ÚV KSSS v roce 1955). Vymezuje ji jako „základní kvalitativní přeměnu výrobních sil v důsledku přetvoření vědy ve vedoucí faktor rozvoje společenské výroby“ (s. 14) a zdůrazňuje nutnost jejího zkoumání v jednotě s procesy sociální revoluce.

Toto téma rozvíjejí autoři dalších kapitol. N. V. Pilipenko porovnává průběh a rozvíjení vědeckotechnické revoluce v rozdílných sociálně ekonomických soustavách.

G. V. Osipov podrobně analyzuje sociální faktory ovlivňující její rozvoj za socialismu. Za rozhodující faktor považuje rostoucí zespolenštění práce. Pozornost věnuje faktoru vzdělání. A. V. Bezrukov řeší souvislosti technického pokroku a sociálního hnutí mládeže. G. B. Starušenko ukazuje na vědeckotechnický pokrok v rozvojových zemích se socialistickou orientací.

Druhá hlava obsahuje otázky působení vědeckotechnické revoluce na různé sféry společenského života. J. E. Volkov se zabývá jejím vlivem na systém moci. Podrobuje kritice koncepcí buržoazní sociologie, podle níž tato revoluce mění charakter moci, jejímž nositelem prý již nejsou vlastníci, ale technokraté. Na faktech (například na počtech aktivistů sovětů, strany, odborů a komsomolu) dokazuje přednosti socialistické demokracie. M. T. Jovčuk se zabývá otázkami duchovní kultury a stejně jako další autoři ukazuje na růst intelektualizace činnosti všech pracujících jako obecně platnou zákonitost rozvoje socialistické společnosti (s. 102). Otázkami vzdělání se podrobně zabývá V. G. Afanasjev.

Teoreticky cenná je studie D. M. Gvišianiho o *vědeckotechnické politice*. Ukazuje, že současný úkolem lidstva není pouze prognózovat tendence a důsledky vědeckotechnické revoluce, ale řídit ji, uskutečňovat vědeckotechnickou politiku (tj. zaměření činnosti, systém opatření státní moci, jejich zákonodárných i výkonných orgánů v oblasti vědy a techniky). Zdůrazňuje sociální podmínky alternativních cest rozvoje vědy a techniky a jejich souvislost s otázkou uvolnění mezinárodního napětí.

Z hlediska poslání naší vědy je závažná studie F. V. Konstantinova o *úloze sociologie a sociologa ve společnosti*. Poukazuje na odpovědnost sociologů za osudy národů a lidstva. Jde o správné pochopení hlubokého smyslu současných sociálních jevů, procesů a směrů jejich společensko-historického rozvoje. Úkolem sociologa naší doby je všestranně napomáhat nositelům společenského pokroku a zastávat sociální optimismus. Autor připomíná zejména plány sociálního rozvoje. Shrnuje dále diskusi k problematice vztahu politiky a sociologie, jak se rozvinula na VIII. světovém sociologickém kongresu, kde řada sociologů zdůraznila třídnost sociologie a její úlohy v sociálně politickém boji. Toto stanovisko zastávala kromě marxistických sociologů i většina sociologů z rozvojových zemí.

Těžiště prvního dílu sborníku tvoří jeho druhá část, analyzující výsledky sociologických výzkumů sovětské společnosti. Patří sem třetí až pátá hlava.

Třetí hlava obsahuje podrobnou a konkrétní charakteristiku *sociální struktury sovětské společnosti*. Autory kapitol jsou G. E. Glezerman, M. N. Rutkevič, V. V. Kolbanovskij, A. A. Amvrosov, V. I. Starověrov, T. I. Zaslavská, L. P. Ljašenko, N. N. Bokarev, F. P. Filippov, B. N. Čaplin, G. A. Slesarev. Je zde zdůrazněno, že zásadní změny sociální struktury uskutečňuje sociální revoluce, nikoli vědeckotechnická revoluce. Stejně jako v celém sborníku i zde najdou čtenáři cenné údaje. Bohatý statistický a výzkumný materiál dokumentuje základní změny sociální struktury SSSR jako celku i uvnitř jednotlivých tříd a skupin jak v jejich počtu, tak i vzdělání, kvalifikaci, v charakteru a podmínkách práce dělnické třídy, kolchozního rolnictva i inteligence. Zajímavá je kapitola o migraci vesnického obyvatelstva a o dlouhodobém prognózování a plánování změn sociálně demografické struktury SSSR. Autoři zdůrazňují, že sociálně třídní dělení nelze ztotožňovat s profesionálně technickým. Nechybí ani analýza vývoje k sociální homogenitě sovětské společnosti ve vztahu k výrobním prostředkům, podle charakteru práce i ve sféře rozdělování. Celá analýza vlivů vědeckotechnické revoluce na sociální strukturu se opírá o řadu sociologických výzkumů a je dovedena až k otázkám spolupráce sociologů socialistických zemí.

Čtvrtá hlava obsahuje *problematiku práce, způsobu života a volného času za socialismu*. Autory jsou I. I. Čangliová, V. D. Vasiljev, A. G. Charčev, V. D. Patrušev, V. I. Bolgov. Zajímavá je kapitola o ženské práci a o průmyslovém závodu.

Pátá hlava má název *Kultura, vzdělání a rozvoj osobnosti*. Napsali ji G. G. Kvasov, L. N. Kogan, E. M. Čecharin, M. P. Mčedlov. Na rozdíl od ostrých konfliktů mezi zájmy jedince a kapitalistické společnosti jsou sociální ideály osobnosti v socialistické společnosti v souladu s tendencemi sociálního pokroku, zájmy osobnosti se harmonicky spojují se zájmy společnosti a v konfliktních situacích se podřizují požadavkům společnosti. V oblasti kultury je rostoucí integrace systému kultury a sblížování kultur různých národů důležitou zákonitostí. Vznikají nové sféry kulturní činnosti, například nový typ duchovní produkce, spjaté především s rozhlasem a televizí.

Třetí část prvního dílu knihy, *Dialektika sociálního poznání*, má význam především pro profesionální výzkumníky. Ch. N. Momdžjan zde analyzuje historickosrovnávací metodou na globální analýze civilizací a společensko-ekonomických formací. V. A. Jadov se zabývá sociálně psychologickou analýzou osobnosti jako objektu i subjektu společenských vztahů. Sociální indikátory a indikátory sociálního plánování rozebírají V. V. Kolbanovskij a G. V. Osipov. Uvádějí, že jde o jeden z neaktuálnějších problémů sociologické vědy. Zdůrazňují, že obyčejné statistické pozorování nestačí ke komplexnímu poznání společenských jevů, musí být doplněno poznáváním sociologickým a sociálně psychologickým. Nelze zapomínat, že člověk jako zdroj informací je subjektivní. Avšak sběr sociálních informací na základě vědecky vypracovaného programu umožňuje vybrat z množství svou podstatou subjektivních hodnocení to, co je stále, opakující se a typické a s patřičnou spolehlivostí usuzovat na průběh i tendence objektivních sociálních procesů. Souhrnná sociální informace, tj. nejúplnější informace o nejpodstatnějších procesech probíhajících ve společnosti, je tedy souhrnným výsledkem ekonomických i sociologických ukazatelů, co nejúplněji odrážejících společenské, sociálně psychologické i duchovní procesy (s. 396). Autoři předkládají mnohorozměrný systém sociálních ukazatelů, zahrnující 1. jednotlivé úrovně společnosti, 2. sféry činnosti, 3. indikátory času. Zabývají se podrobněji potřebami a jejich uspokojováním. V závěru zdůrazňují nezbytnost typizovaných metodik systému sběru sociálních informací.

Metodologická část prvního dílu knihy je uzavřena studií I. V. Bestuževa-Lady o metodologických otázkách výzkumu potřeb osobnosti a společnosti. Autor vychází z definic pojmů, z díla klasiků marxismu-leninismu, uvádí klasifikaci, hierarchii a typologii potřeb, polemizuje s buržoazními názory a zabývá se škálováním, motivací a orientací potřeb.

Druhý díl recenzované publikace má titul *Buržoazní sociologie v druhé polovině dvacátého století*. Je rozdělen na 2 části: první pojednává o buržoazní sociologii ve druhé polovině dvacátého století jako celku (první a druhá hlava, 9 kapitol), druhá o současném stavu buržoazní sociologie v hlavních kapitalistických zemích (hlava třetí až sedmá, 18 kapitol).

První hlava (autoři M. P. Mčedlov, M. N. Rutkevič, G. V. Osipov, L. G. Ionin, G. M. Andrejevová, J. N. Davydov) pojednává o některých nových tendencích ve vývoji buržoazní sociologické myšlení. Ukazuje nejdříve na krizi buržoazní teoretické sociologie, jak ji odrazil i VIII. světový sociologický kongres, jehož hlavní téma, *Věda a revoluce v soudobých společnostech*, vyvolalo diskusi na nejostřejší sociálně politická témata. Ukazuje se, že sociologie patří mezi „nejpolitičtější“ společenské vědy. Marně se západní tisk pokouší předkládat sociologii jako „čistě empirickou“ vědu, dnes i mnozí nemarxističtí sociologové uznávají velký význam obecné sociologické teorie. Právě zde je síla marxisticko-leninské sociologie. Autoři odhalují „technologický determinismus“, strukturální funkcionalismus, polemizují s pojmem kvalita života, s názory D. Bella, R. Dahrendorfa a ukazují na pozoruhodný a pokrokový přínos sociologů rozvojových zemí.

Druhá hlava (autoři M. S. Kovaljevová, V. N. Fominová, N. V. Pilipenko, E. D. Mordžinská) obsahuje kritiku buržoazní futurologie, která se marně pokouší předvídat budoucnost. Je zde dokázána neudržitelnost idejí „technokratické“ společnosti, manažerismu, koncepcí postindustriální společnosti, společnosti nového typu apod. Pozitivním přínosem autorů je objasnění rostoucí úlohy světové dělnické třídy. Jsou zde uvedena i základní čísla, která v druhém díle knihy čtenář dost postrádá: vědeckotechnická revoluce vede k početnému růstu dělnické třídy, která na celém světě dosahuje 630 miliónů osob, z toho v rozvinutých kapitalistických zemích 209 miliónů (1950 132 mil.), což 21krát převyšuje celkový počet dělníků ve všech zemích světa v polovině devatenáctého století. Dělnická třída dnes vytváří $\frac{3}{4}$ světového společenského produktu a ve vyspělých zemích tvoří 69 % průřezového obyvatelstva (v roce 1950 to bylo 56,9 %). Již tento „kvantitativní pohled“ vyvrací pokusy buržoazních ideologů snižovat úlohu dělnické třídy v soudobých společnostech.

Třetí až sedmá hlava knihy obsahuje kritiku buržoazní sociologie v jednotlivých zemích a rozšiřuje dostupné učebnice dějin sociologie o nejnovější kritické pohledy na hlavní směry buržoazní sociologie v těchto zemích.

O sociologii v USA píše E. A. Orlovová. Ukazuje na některé zvláštnosti institucionalizace sociologie v USA, která má dnes polycentrický charakter, a analyzuje nejen strukturální funkcionalismus, ale i další směry a tendence. Dochází k závěru, že v soudobé americké sociologii nalézáme teoretickou divergenci jak v otázkách předmětu, tak i obecné teorie.

Pro naše čtenáře je objevenější hlava o sociologii ve Velké Británii z pera A. D. Kovaljeva. Autor vychází z vývoje a tradic anglické sociologie, růstu její profesio-

nalizace (v roce 1970 1856 absolventů oboru sociologie), ukazuje na její naturalistickou a humanistickou orientaci a také na růst levicově radikálních tendencí v anglické sociologii.

O *sociologii ve Francii* píše A. B. Gofman. Na vývoji od roku 1945 ukazuje nové institucionální možnosti, vlastní tradice i vliv americké sociologie, empirismu, uvádí řadu čísel a tabulek a zabývá se hlavními tendencemi a postavami. Dochází k závěru, že růst vlivu marxistické sociologické teorie je nejdůležitějším rysem francouzské sociologie posledních let.

Sociologii NSR analyzuje N. Davydov. Ukazuje, jak po přerušení kontinuity nacismem se rozvíjela západoněmecká sociologie po druhé světové válce, uvádí její směry, postavy, rozvoj i krizi a připomíná prohlubování marxistické orientace v sociologii NSR. Upozorňuje však i na aktivizaci neofašismu.

Hlava o *sociologii v Itálii*, kterou napsal S. A. Efirov, obsahuje její meziválečný i poválečný vývoj. V Itálii jen pomalu pronikla do univerzit, teprve v roce 1957 byla ustavena Italská asociace sociálních věd. Autor rozebírá vlivy americké, francouzské a německé sociologie, tradice elitismu apod. Ukazuje na radikalizaci italské sociologie, růst vlivu komunistické strany a demokratického, mládežnického a studentského hnutí v zemi. Od konce šedesátých let se objevují dvě větve italské sociologie — první — akademická, závislá na existujícím sociálně politickém zřízení, a druhá, radikální, pro niž zde vznikla zvlášť příznivá půda. Navazuje jednak na tradice marxistického sociálního myšlení (A. Gramsci, P. Togliatti), jednak na anarchismus a anarcho-syndikalismus.

Teoreticky nejceněnější kapitolou druhého dílu knihy je závěr, hodnotící soudobý stav buržoazní sociologie a naznačující její marxistické kritiky. Uvádí tři linie soudobé buržoazní sociologie: 1. pozitivisticko-scientisticko-technokratický směr, 2. abstraktně humanistické a antropologické teorie, 3. ideologie absolutní negace (levicově radikalistické). Jím odpovídají i teoreticko-metodologické pozice jejich představitelů: 1. strukturální funkcionalismus, 2. fenomenologie, existencialismus a neofreudismus a 3. tzv. neomarxismus ve formě Frankfurtské školy, ale i s vlivy trockismu a maoismu. Tyto základní obecné teoreticko-světónázorové orientace mají vliv na všechny úrovně sociologické činnosti v buržoazní společnosti — od globálních sociálně historických koncepcí až po metody konkrétních sociologických výzkumů. Jejich vzájemný boj je projevem krize současné buržoazní sociologie, která se nyní ještě zostrňuje na základě růstu rozporů uvnitř kapitalismu. Zesílení vlivu marxismu spolu s úpadkem prestiže strukturálního funkcionalismu patří mezi nejdůležitější zvláštnosti současné etapy rozvoje buržoazní sociologie.

Autoři docházejí k závěru, že sociologové-marxisté mohou a musí využívat faktický materiál získaný buržoazními sociology pro analýzu sociálních procesů kapitalistického světa ze skutečně vědeckých dialektickomaterialistických pozic. Zároveň však musí na základě leninských pouček provádět vědeckou marxistickou kritiku buržoazní sociologie, odhalovat její podstatu a smysl a pozitivně ji překonávat. Síla a přesvědčivost argumentace marxistických sociologů podepřená reálnými ekonomickými, vědeckými a kulturními úspěchy zemí socialismu musí sehrát rozhodující úlohu v boji za vítězství naší pokrokové ideologie ve světovém měřítku. Tak formulují sovětské sociologové úkoly kritiky buržoazní sociologie vyplývající z usnesení XXV. sjezdu KSSS pro současný ideologický boj.

Posledních 36 stran knihy je věnováno celkové analýze VIII. světového sociologického kongresu a přípravě sovětských sociologů na IX. světový sociologický kongres v Uppsale (v roce 1978).

Recenzovaná publikace sovětských sociologů je významným vydavatelským činem. Bylo by podnětné vydat u nás alespoň její podstatné části a pokusit se o vlastní publikace podobného zobecňujícího charakteru, které by stejně přesvědčivě dokazovaly přínos marxisticko-leninské sociologie k poznávání a rozvíjení socialistické společnosti.

Karel Bláha — Josef Patera

Prognózování sociálních potřebností (Prognózování sociálních potřeb), Red: I. V. Bestužev—Lada

Moskva, Akademie věd SSSR 1976, 208 s.

V Ústavu sociologických výzkumů AV SSSR v Moskvě se již několik let provádějí výzkumy společenských potřeb a socialistického životního způsobu. Recenzovaný